

HOZIRGI ZAMON INSON HUQUQLARI KONSEPSIYASINING TARIXIY
ILDIZLARI

Kenjayev Zarmamat

Axborot texnologiyalari va menejment universiteti

Ijtimoiy fanlar fakulteti, dotsent

Saypilloyeva Gulsanam

Axborot texnologiyalari va menejment universiteti

Milliy g'oya, ma'naviyat asoslari va huquq ta'lim yo'nalishi 2-kurs talabasi

Annotatsiya: Ushbu maqolada hozirgi zamon inson huquqlari konsepsiyasining tarixiy ildizlari ilmiy-nazariy jihatdan tahlil qilinadi. Inson huquqlari g'oyasining qadimgi sivilizatsiyalar, diniy ta'limotlar, o'rta asr huquqiy hujjatlari hamda Yevropa ma'rifatchiligi davridagi falsafiy qarashlar bilan uzviy bog'liqligi yoritib beriladi. Shuningdek, zamonaviy inson huquqlari tizimining shakllanishida xalqaro huquqiy hujjatlarning, xususan, Inson huquqlari umumjahon deklaratsiyasining o'rni ochib beriladi. Maqola inson huquqlarining universalligi, tarixiy uzviyligi va umuminsoniy qadriyat sifatida shakllanish jarayonini yoritishga qaratilgan.

Kalit so'zlar: inson huquqlari, tabiiy huquq, tarixiy taraqqiyot, qadimgi sivilizatsiyalar, diniy ta'limotlar, Magna Charta, ma'rifatchilik davri, ijtimoiy shartnoma, huquqiy davlat, Inson huquqlari umumjahon deklaratsiyasi.

Annotation: this article analyzes the historical roots of the modern concept of human rights in a scientific-theoretical way. The close connection of the idea of human rights with ancient civilizations, religious teachings, medieval legal documents and philosophical views of the European Enlightenment is highlighted. Also, the role of international legal acts, in particular the Universal Declaration of human rights, is revealed in the formation of the modern human rights system. The article is aimed at highlighting the process of formation of human rights as universality, historical continuity and universal value.

Keywords: human rights, natural law, historical progress, ancient civilizations, religious teachings, Magna Charta, age of enlightenment, social contract, legal State, Universal Declaration of human rights.

Аннотация: В этой статье научно-теоретически анализируются исторические корни современной концепции прав человека. Освещается неразрывная связь идеи прав человека с древними цивилизациями, религиозными учениями, средневековыми правовыми актами и философскими воззрениями эпохи европейского просвещения. Раскрывается также роль международно-правовых актов, в частности, Всемирной декларации прав человека, в становлении современной системы прав человека. Статья призвана осветить процесс становления прав человека как универсальности, исторической преемственности и общечеловеческой ценности.

Ключевые слова: права человека, естественное право, историческое развитие, древние цивилизации, религиозные учения, Великая хартия вольностей, эпоха Просвещения, общественный договор, правовое государство, Всеобщая декларация прав человека.

Kirish

Inson huquqlari – shaxsning hayotiy ehtiyoji, yashashi, kamolot topishi, uning jamiyat, davlat va boshqa shaxslar bilan aloqasi uchun zarur bo'lgan xususiyatlari. Inson huquqlari bugungi kunda demokratik jamiyatning ajralmas asosi, huquqiy davlat va fuqarolik jamiyatining poydevori hisoblanadi. Biroq inson huquqlari g'oyasi birdaniga paydo bo'lmagan, balki ming yillar davomida shakllangan tarixiy, falsafiy, diniy va huquqiy qarashlar mahsulidir. Hozirgi zamon inson huquqlari konsepsiyasi qadimgi davrlardan boshlab Yevropa ma'rifatchiligi va zamonaviy xalqaro huquq tizimigacha bo'lgan uzoq tarixiy taraqqiyot jarayoniga tayanadi.

Inson huquqlari haqidagi dastlabki tasavvurlar qadimgi sivilizatsiyalarda uchraydi. Masalan, miloddan avvalgi XVIII asrga oid Xammurapi qonunlari jamiyatda adolat, jazo va majburiyatlarning muayyan me'yorlarini belgilagan. Garchi bu qonunlar bugungi tenglik tamoyiliga mos kelmasa-da, huquqni yozma shaklda mustahkamlash g'oyasini ilgari surgan. Qadimgi Yunonistonda inson va davlat munosabatlari falsafiy jihatdan tahlil qilindi. Sokrat, Platon va Aristotel asarlarida adolat, qonun ustuvorligi va fuqarolarning burchlari masalalari muhim o'rin egallagan. Ayniqsa, Aristotelning "tabiiy adolat" haqidagi qarashlari keyinchalik tabiiy huquq nazariyasining shakllanishiga ta'sir ko'rsatdi. Qadimgi Rimda esa huquq tizimi rivojlanib, "ius naturale" (tabiiy huquq) tushunchasi vujudga keldi. Rim huquqshunoslari insonning ayrim huquqlari uning tug'ilishidan mavjud bo'lishini e'tirof etganlar.

Dunyo dinlari ham inson huquqlari g'oyasining tarixiy ildizlaridan biri hisoblanadi. Islom, xristianlik va yahudiylilik ta'limotlarida insonning qadr-qimmati, hayoti va sha'ni muqaddas deb e'tirof etiladi. Islom huquqida (fiqhda) insonning yashash, mulkka egalik qilish, adolatli sudlovga bo'lgan huquqlari alohida ta'kidlangan. Payg'ambar Muhammad (s.a.v.)ning Vido' xutbasi insonlarning tengligi, irqiy va ijtimoiy kamsitishning rad etilishi nuqtayi nazaridan muhim tarixiy manba hisoblanadi.

O'rta asrlarda inson huquqlari g'oyasi ko'proq hukmdor hokimiyatini cheklash bilan bog'liq holda rivojlandi. 1215-yilda qabul qilingan "Magna Charta Libertatum" (Buyuk ozodlik xartiyasi) qirol hokimiyatini qonun bilan cheklash va fuqarolarning ayrim huquqlarini himoya qilish yo'lida muhim qadam bo'ldi. Bu davrda huquqlar ko'proq muayyan tabaqalarga tegishli bo'lib, umumiy va teng huquqlar tushunchasi hali to'liq shakllanmagan edi.

Birinchi jahon urushi va ikkinchi jahon urushi oralig'ida XIX asrda turli shtatlarda fuqarolik va siyosiy huquqlarning dastlabki liberal majmui turlicha (erkinlik va tenglik, shaxsiy daxlsizlik, mulk huquqi, ovoz berish huquqi va boshqalar) rivojlangan bo'lsa,

zamonaviy tushunchada juda cheklangan (mulkiy saylov malakasi, siyosiy huquqlar va boshqalar rivojlangan. Taqiqlar, erkaklar va ayollar tengsizligi, irqiy cheklovlar va boshqalar). Bu davrda inson huquqlari bilan bevosita bog'liq bo'lgan markaziy ijtimoiy-siyosiy muammolardan biri quldorlik muammosi edi. Britaniyalik William Wilberforce kabi bir qator arboblari uni bekor qilishga harakat qildilar. 1807-yilda Buyuk Britaniya imperiyasi qul savdosini taqiqlovchi qul savdosi to'g'risidagi qonunni va 1833-yilda qullikni bekor qilish to'g'risidagi qonunni qabul qildi. AQShda shimoliy shtatlar 1777–1804-yillarda quldorlik institutini bekor qildilar, janubiy shtatlar esa undan voz kechishni istamadi; Bu oxir-oqibat quldorlikning yangi hududlarga kengayishi bilan bog'liq mojarolar va tortishuvlarga olib keldi va mamlakatning bo'linishi va keyingi fuqarolar urushlari sabablaridan biriga aylandi. Keyinchalik, AQSh Konstitutsiyasiga qullikni taqiqlovchi, to'liq fuqarolik va shtat hududida tug'ilgan har bir kishiga tegishli huquqlarning to'liq to'plamini kafolatlaydigan, shuningdek, qora tanli amerikaliklarga ovoz berish huquqini beruvchi bir qator tuzatishlar qabul qilindi.

XX asrda sotsialistik harakatlarning kuchli ta'siri ostida fuqarolik va siyosiy huquqlarga ijtimoiy-iqtisodiy huquqlar qo'shildi (qoida tariqasida, mehnatkashlarning huquqlari: kasaba uyushmalarini tuzish, mehnat qilish, dam olish, ijtimoiy yordam olish huquqi va boshqalar). 1922-yilda Germaniya va Fransiyaning inson huquqlari bo'yicha ligalari tashabbusi bilan turli mamlakatlardagi yigirmaga yaqin tashkilotlar Inson huquqlarini himoya qilish bo'yicha dunyodagi birinchi xalqaro tashkilot – Inson huquqlari bo'yicha xalqaro federatsiyani (FIDH) tuzdilar.

Xulosa Zamonaviy inson huquqlari konsepsiyasi tarixiy tajriba, falsafiy qarashlar va huquqiy amaliyotning uyg'unlashuvi natijasida shakllangan bo'lib, u inson manfaatlarini oliy qadriyat sifatida e'tirof etishga xizmat qiladi. Ushbu konsepsiyaning tarixiy ildizlarini anglash bugungi kunda inson huquqlarini samarali ta'minlash va ularni kelajak avlodlar uchun mustahkamlashda muhim nazariy va amaliy ahamiyatga ega. Hozirgi zamon inson huquqlari konsepsiyasi uzoq va murakkab tarixiy taraqqiyot mahsuli bo'lib, u qadimgi sivilizatsiyalardagi adolat va tenglik haqidagi dastlabki tasavvurlardan tortib, zamonaviy xalqaro huquq normalarigacha bo'lgan evolyutsion jarayonni o'z ichiga oladi. Inson huquqlarining shakllanishida qadimgi huquqiy manbalar, antik falsafa, o'rta asrlar davridagi huquqiy cheklovlar, ma'rifat davri mutafakkirlarining tabiiy huquqlar haqidagi g'oyalari hamda buyuk siyosiy inqiloblar muhim ahamiyat kasb etgan.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. BMT. Inson huquqlarining umumjahon deklaratsiyasi. – Nyu-York, 1948.
2. Locke J. Two Treatises of Government. – London, 1690.
3. Rousseau J.J. The Social Contract. – Paris, 1762.
4. Montesquieu Sh. The Spirit of the Laws. – Geneva, 1748.

5. Donnelly J. Universal Human Rights in Theory and Practice. – Ithaca: Cornell University Press, 2013.
6. Nomozov, Xurshid (2024). JAMIYATDA INTERNET-MAKON KONTENTLARI TA'SIRIDA SODIR BO 'LAYOTGAN NEGATIV IJTIMOYILASHUV SHAKLLARI. TANQIDIY NAZAR, TAHLILY TAFAKKUR VA INNOVATSION G 'OYALAR, 1(2), 52-58.
7. Nomozov Xurshid Shavkat o'g'li. "YOSHLARNING IJTIMOYILASHUVIDA INTERNET TARMOQLARINING O'RNI." Ilm fan taraqqiyotida raqamli iqtisodiyot va zamonaviy ta'limning o'rni hamda rivojlanish omillari 5.2 (2025): 27-31.
8. Nomozov, Xurshid (2024). JAMIYATDA INTERNET-MAKON KONTENTLARI TA'SIRIDA SODIR BO 'LAYOTGAN NEGATIV IJTIMOYILASHUV SHAKLLARI. TANQIDIY NAZAR, TAHLILY TAFAKKUR VA INNOVATSION G 'OYALAR, 1(2), 52-58.
9. NOMOZOV XURSHID SHAVKAT O'G'LI. "INTERNET-MAKON MOHIYATI, GENEZISI VA ZAMONAVIY TARKIBI." TANQIDIY NAZAR, TAHLILY TAFAKKUR VA INNOVATSION G 'OYALAR 1.2 (2024): 48-51.
10. NOMOZOV XURSHID SHAVKAT O'G'LI "AXBOROT XURUJINING O'SMIRLAR HAYOTIGA TA'SIRI." QO'QON UNIVERSITETI XABARNOMASI (2023):1285-1287.
11. Nomozov, Xurshid. "JAMIYAT IJTIMOYILASHUVIDA INSTITUTLARI O'RNI VA INTERNET-MAKONNING UNDAGI O 'RNI." ANALYSIS OF MODERN SCIENCE AND INNOVATION 1.2 (2024): 83-88.
12. Nomozov, Xurshid. "OMMAVIY AXBOROT VOSITALARINING IJTIMOY FUNKSIYASI." TAMADDUN NURI JURNALI 1.64 (2025): 253-255.
13. Номозов, Х. "ИНТЕРНЕТ-МАКОН ТАЪСИРИДА СОДИР БЎЛАЁТГАН НЕГАТИВ ИЖТИМОЙЛАШУВ ШАКЛЛАРИ." Философия и право 26.3 (2023): 232-235.
14. Nomozov, Xurshid. "INTERNET-MAKON MOHIYATI, GENEZISI VA ZAMONAVIY TARKIBI." Farg'ona davlat universiteti,(3) (2023): 67-67.
15. Nomozov Xurshid. "AXBOROT XURUJI VA OGOHLIK TUSHUNCHASI MAZMUN-MOHIYATI." CONFERENCE OF ADVANCE SCIENCE & EMERGING TECHNOLOGIES. Vol. 1. No. 7. 2026.
16. Nomozov Xurshid. "AXBOROT JAMIYATI: SHAKLLANISH VA RIVOJLANISH MUAMMOLARI;(FALSAFIY TAHLIL QILISH)." CONFERENCE OF ADVANCE SCIENCE & EMERGING TECHNOLOGIES. Vol. 1. No. 7. 2026.
17. Ruziboev Dilshod A'Zam. "TOURISM POWER OF UZBEKISTAN." Oriental renaissance: Innovative, educational, natural and social sciences 1.5 (2021): 215-222.
18. Ro'ziboyev, Dilshod. "QASHQADARYO VOHASIDA QORAKO 'LCHILIKKA BO 'LGAN E'TIBOR." TAMADDUN NURI JURNALI 9.60 (2024).

19. Ro'Ziboyev, Dilshod A'Zam O. "QASHQADARYO VILOYATIDA CHORVACHILIKNING IQTISODIY HAYOTDAGI O 'RNI VA SOVET HOKIMIYATINING CHORVA OZUQASI SIYOSATI." *Oriental renaissance: Innovative, educational, natural and social sciences* 2.11 (2022): 1008-1016.
20. Рўзібоев, Дилшод Аъзам Ўғли. "XX АСРНИНГ БИРИНЧИ ЯРМИГАЧА БЎЛГАН ДАВРДА ЎЗБЕКИСТОНДА ЧОРВАЧИЛИКНИНГ АҲВОЛИ." *Oriental renaissance: Innovative, educational, natural and social sciences* 2.3 (2022): 943-952.
21. Ruziboev Dilshod A'Zam. "TOURISM POWER OF UZBEKISTAN." *Oriental renaissance: Innovative, educational, natural and social sciences* 1.5 (2021): 215-222.
22. Niyazov Sobirjon. "EKOESTETIK TAFAKKURNING GNOSEOLOGIK JIHATI VA PRAKSIOLOGIK QIYMATI." *SHOKH LIBRARY* (2025).
23. Niyazov Sobirjon. "EKOESTETIK TAFAKKURNING NAZARIY JIHATLARI VA PRAKSIOLOGIK AHAMIYATI." *TA'LIM, TARBIYA VA INNOVATSIYALAR JURNALI* 1.5 (2025): 140-146.
24. Ниёзов, С. С. "Перспективы развития экотуризма в Узбекистане." *Актуальные вопросы гуманитарных наук: теория, методика, практика.* 2022.
25. Максадова, Мехринисо Сайхановна. "ПРОФЕССИОНАЛЬНО-ПСИХОЛОГИЧЕСКАЯ АДАПТАЦИЯ МОЛОДОГО ПЕДАГОГА." *Журнал научных публикаций аспирантов и докторантов* 5 (2018): 43-44.
26. Sayxonovna, Maksadova Mekhriniso. "PSYCHOLOGICAL CHARACTERISTICS OF MODERN PRIMARY SCHOOL TEACHER PROFESSIONAL TRAINING." *ASIA PACIFIC JOURNAL OF MARKETING & MANAGEMENT REVIEW* ISSN: 2319-2836 Impact Factor: 8.071 11.04 (2022): 15-20.
27. Sayxonovna, M. M. (2022). PSYCHOLOGICAL CHARACTERISTICS OF MODERN PRIMARY SCHOOL TEACHER PROFESSIONAL TRAINING. *ASIA PACIFIC JOURNAL OF MARKETING & MANAGEMENT REVIEW* ISSN: 2319-2836 Impact Factor: 8.071, 11(04), 15-20.
28. Maksadova, Mehriniso. "INTEGRATION OF YOUNG TEACHERS INTO THE PROFESSIONAL ENVIRONMENT." *International Journal of Artificial Intelligence* 1.2 (2025): 1117-1121.
29. Максадова, Мехринисо Сайхановна. "ПСИХОЛОГИЧЕСКИЕ ОСОБЕННОСТИ ПРОФЕССИОНАЛЬНОЙ ПОДГОТОВКИ СОВРЕМЕННОГО УЧИТЕЛЯ НАЧАЛЬНЫХ КЛАССОВ." *Журнал научных публикаций аспирантов и докторантов* 3 (2015): 105-108.
30. O'G'LI, ABDULLAYEV XURSHID MUXTOR, and KENJAYEV ZARMAMAT. "AXBOROTNING JAMIYATDAGI O 'RNI." *Ilm fan taraqqiyotida raqamli iqtisodiyot va zamonaviy ta'limning o'rni hamda rivojlanish omillari* 5.2 (2025): 32-34.
31. Kenjaev, Zarmamat. "POLITICAL CULTURE: THE BASIS OF STATE STABILITY AND WELL-BEING OF CITIZENS." *НАУКА И ОБРАЗОВАНИЕ: СОХРАНЯЯ ПРОШЛОЕ, СОЗДАЁМ БУДУЩЕЕ.* 2021.

32. Kenjaev, Zarmamat Tuymurodovich. "The issue of the formation the political culture of young people in the context of pluralism." *ACADEMICA: An International Multidisciplinary Research Journal* 11.5 (2021): 822-825.

33. Kenjaev, Z. T. (2021). The issue of the formation the political culture of young people in the context of pluralism. *ACADEMICA: An International Multidisciplinary Research Journal*, 11(5), 822-825.

34. Nurillayevich, Omonov Bahodir. "GLOBALLASHUV SHAROITIDA MA'NAVIY-MAFKURAVIY TAHDIDLARNING KUCHAYISHI VA UNGA QARSHI IMMUNITETNI SHAKLLANTIRISH ZARURIYATI." *Conferences*. Vol. 1. No. 3. 2025.

35. Nurillaevich, Omonov Bakhodir. "MANIFESTATIONS OF THE ANCIENT ECOLOGICAL WORLDVIEW." *CONFERENCE OF ADVANCE SCIENCE & EMERGING TECHNOLOGIES*. Vol. 1. No. 6. 2025.

36. Омонов, Баходир Нуриллаевич. "ФИЛОСОФСКИЕ ОСНОВЫ ФОРМИРОВАНИЯ ГОСУДАРСТВЕННОЙ СОЦИАЛЬНО-ЭКОЛОГИЧЕСКОЙ ПОЛИТИКИ." *International Journal American Journal of Modern World Sciences* 2.11 (2025): 61-73.

37. OMONOV, Baxodir. "ETNIK NIZOLARNING MARKAZIY OSIYO DAVLATLARI GEOSIYOSIY MUNOSABATLARIGA TA'SIRI." «*ACTA NUUZ*» 1.1.1 (2025): 164-166.